

METODOLOGIJOS IR METODO SAMPRATA

Andrius Gintalas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697
Elektroninis paštas andrius.gintalas@mruni.eu

Pateikta 2011 m. rugpjūčio 4 d., parengta spausdinti 2011 m. spalio 18 d.

***Anotacija.** Šiame straipsnyje analizuojamas metodologijos, metodikos ir metodo skirtumas. Pateikiama skirtingų autorių skirtingos metodologijos sampratos. Analizuojamas mokslinis metodas, atskleidžiama jo sąvoka, reikšmė, požymiai ir struktūra. Metodologija suprantama kaip mokslas, teoriškai pagrindžiantis ir aprašantis metodus. Metodika – visumos praktinio veikimo priemonių, padedančių pasiekti iš anksto norimą rezultatą, sutelkimas. Metodas – tikrovės pažinimo ir pertvarkymo būdas. Trumpai apibūdinama dviejų pagrindinių metodų, t. y. dogmatinio ir dialektinio materialistinio, lėmusių jurisprudencijos pažangą, sandara.*

***Reikšminiai žodžiai:** metodologija, metodas, metodo požymiai, metodo struktūra, dogmatinis metodas, dialektinis materialistinis metodas.*

Įvadas

Mokslas vystosi labai sparčiais tempais. Mokslo srities mastą šiuolaikinėje visuomenėje liudija mokslininkų skaičius pasaulyje. XIX a. pr. tyrėjų buvo apie 1000, XX a. pr. – jau apie 100 tūkstančių, o XXI a. pr. visame pasaulyje mokslo darbuotojai viršijo 5 milijonus žmonių. Devyniasdešimt procentų visų mokslininkų, kurie kada nors gyveno šioje planetoje, yra mūsų amžininkai. Remiantis statistiniais duomenimis, šiuolaikinėje visuomenėje mokslinės informacijos apimtis padvigubėja kas 10–15 metų. Daugiau nei 90 procentų visų pagrindinių žmonijos mokslo technologijų laimėjimų įgyvendinta XX–XXI a. pr. Šiuolaikinę mokslinio pažinimo sistemą sudaro apie 15 tūkstančių disciplinų, moksliniuose žurnaluose priskaičiuojama keli šimtai tūkstančių¹.

Visas pasaulis rodo, kokią pažangą pasiekė žmonija. Būtent mokslas buvo pagrindinė priežastis tokio greito perėjimo į poindustrinę visuomenę, „naujos ekonomikos“, kuriai negalioja klasikinės ekonomikos teorijos taisyklės, atsiradimo, plataus informacinių technologijų diegimo, žmonijos sukauptų žinių perkėlimo į elektroninę formą ir daugelis kitų.

Visa tai įrodo, kad pagrindinės žmonijos pažinimo forma – mokslas, kuris šiomis dienomis tampa vis svarbesnė ir reikšmingesnė tikrovės dalis. Bet mokslas nebūtų buvęs toks produktyvus, jei nebūtų turėjęs žinių apie pažinimo metodus. Tinkamai parinktas metodas kartu su mokslininko talentu padeda atskleisti reiškinų esmę, atrasti jų dėsningumus. Metodai lemia pažinimo kokybę ir patikimumą.

Savo darbuose autoriai dažnai vartoja tokius terminus kaip „metodologija“ ir „metodas“. Iš pirmo žvilgsnio tarp metodologijos ir metodo lyg ir nėra esminio skirtumo, tačiau tapatinti šiuos terminus nėra jokių objektyvių pagrindų, kitas dalykas, kad šios sąvokos skirtinguose šaltiniuose ar kontekstuose įgauna skirtingą reikšmę, tačiau detaliau nenagrinėjamos. Būtinai reikia aiškiai ir nuosekliai atskirti tokius kokybiškai skirtingus mokslo komponentus, kaip metodologija ir metodas. Šio tyrimo objektas – metodologijos ir metodo sampratos, atkreipiant dėmesį į atskiro mokslo – teisės mokslo – metodologiją.

Mokslinių tyrimų tikslas – aiškiai skirti metodą, metodus, metodų sistemą nuo metodologijos, kaip žinių visumos apie metodus, kur patys metodai, jų sukūrimas, laikomi tyrimo objektu. Šio straipsnio uždaviniai: 1. išnagrinėti termino „metodologija“ reikšmės; 2. nodugno paanalizuoti metodą, jo požymius ir elementus; 3. pirmo ir antro uždavinio kontekste patyrinėti metodologijos ir metodo santykį; 4. patyrinėti teisės mokslo metodologijos bruožus.

Norėję išskirti tokius Lietuvos autorius, analizavusius ir prisidėjusius prie šios tyrimo problematikos, kaip B. Palubinskas², ir orientuotus į teisės metodologiją, kaip A. Vaišvila³.

1 Michajlov, L. A. *Koncepcii sovremennogo estestvoznaniija* [Concepts of Modern Science]. Sankt-Peterburg: Piter, 2009, p. 17–18.

2 Palubinskas, B. *Mokslo logikos klausimai*. Vilnius: LTSR MA Filosofijos katedra, 1974.

3 Vaišvila, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. 3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2010; Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodai: (teisės sugrąžinimo visuomenei ideologija): monografija*. Vilnius: Justitia, 2010.

Pagrindinis šio tyrimo metodas – kokybinė turinio analizė. Šio metodo tikslas – nustatyti esminius tiriamo fenomeno aspektus. Analizės rezultatai pagrindžiami nagrinėto teksto turiniu.

1. Metodologijos samprata

Terminas „metodologija“ yra daugiareikšmis ir skirtingų autorių skirtingai suprantamas. Kad tuo įsitikintumėme, užtenka pažvelgti į enciklopedijas, pateikiančias šios sąvokos apibrėžimą. Metodologija (iš gr. „methodos“ – tyrinėjimas ir „logos“ – sąvoka, mokslas) – teorinis mokslinių metodų mokslas. Metodologijos terminas čia vartojamas dvejopa prasme. Filosofijoje metodologijos pavadinimas taikomas tai logikos mokslo daliai, kuri nagrinėja taisyklingo mąstymo bei pažinimo procedūras: indukcijos-dedukcijos, aprašymo, išaiškinimo ir galimumo metodus. Tačiau anglų kalboje, kurioje žodis „methodic“ yra tik būdvardis ir reiškia ne metodikos mokslą, o atitinka tik žodį „metodiškas“, metodologijos terminas vartojamas metodikos prasme⁴. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje termino „metodologija“ aiškinimas dar dviprasmiškesnis – tyrimo metodų, taisyklių, prielaidų ir postulatų visuma. Terminas kartais vartojamas kaip metodikos ir metodo sinonimas⁵.

Pirma, metodologija laikoma tik kaip mokslas apie veikimo metodus (metodas ir „logos“ – mokymas). Tokia metodologijos samprata apribojo jos objektą metodų, kaip pažinimo procedūrų ir priemonių, analize (pradedant R. Dekartu)⁶. Toks metodologijos traktavimas pasitaiko ir dabar: žodis „metodologija“ turi dvi pagrindines reikšmes: a) kaip mokslas apie metodą; b) kaip tam tikrame moksle, teorijoje taikomų metodų sistema⁷. Tiesioginė šio mokslo užduotis – mokslinio pažinimo būdų, procedūrų ir įrankių sistemos kūrimas ir tobulinimas. Jos žinias sudaro: 1) kokie mokslinio pažinimo būdai ir įrankiai turėtų būti naudojami tiriant konkretų objektą; 2) kokiais pažinimo įrankiais ar būdais reikia atlikti tam tikras mokslinių tyrimų procedūras; 3) koks konkrečių įrankių bei būdų turinys, naudojamų tiriant tam tikrą objektą, atskleidžiant jo dėsningumus; 4) kokių būdu metodai yra susiję pažinimo procese, judant pažinime nuo konkretaus iki abstraktaus ir priešingai.

Antra, fizikos, matematikos, techniniuose ir kituose moksluose paplito visiškai supaprastinta „metodologijos“ sampratos traktuotė: metodologija suprantama kaip visuotinis vienos ar kitos kategorijos užduočių sprendimo būdas. Pavyzdžiui, pedagogikos metodologija – tai žinių apie mokslinio pedagoginio pažinimo procesą, metodus ir konkrečių pedagoginių tyrimų metodiką sistema⁸.

4 Lietuvių enciklopedija. T. 18. Boston (Mass.): Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1953, p. 305.

5 Visuotinė lietuvių enciklopedija. T. 14. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 774.

6 Descartes, R. *Discourse on the Method of Rightly Conducting One's Reason and of Seeking Truth in the sciences*. Indianapolis: Hackett Publ.Co, 1980.

7 Kohanovskij, V. P., et al. *Osnovy filosofii nauki: Uchebnoe posobie dlja aspirantov* [Fundamentals of Philosophy of Science: The textbook for graduate students]. Izd. 6-e. Rostov n/D: Feniks, 2008, p. 307.

8 Merkys, G. *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. 2-asis leidimas. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1995, p. 6.

Kitaip sakant, metodologija pradėta maišyti su metodika, kuri sudaro techninę, empirinę metodologijos dalį. Metodika (iš gr. „methodikos“ – metodinis) – visumos praktinio veikimo priemonių, padedančių pasiekti iš anksto norimą rezultatą, sutelkimas. Į metodikos užduotį nepatenka teorinis rezultato gavimo pagrindimas, metodikos užduotis koncentruojasi į techninę bandymo pusę ir į tyrėjo veiksmų reglamentavimą⁹. Metodika – sistemingas metodų taikymas konkrečiai pažintinei veiklai. Pavyzdžiui, kalbama apie eksperimentinę, mokymo, mokslinio darbo ir t. t. metodiką. Visais atvejais tai reiškia, kad tam tikroje veikloje sistemingai taikoma daug metodų¹⁰.

Trečia, prieš pradėdami analizuoti metodologijos sampratą, D. A. Novikov ir A. M. Novikov knygoje „Metodologija“ iškelia klausimą – kuo iš esmės mokslo metodologija (mokslinės veiklos metodologiją ir mokslinių tyrimų metodologiją laikykime sinonimais) skiriasi nuo bet kokios kitos veiklos metodologijos?

Iš tikrųjų neįmanoma išskirti itin specifinius kokio nors mokslo tyrinėjimo metodus, principus ar priemones. Taigi, mokslinės veiklos ypatumai, pažinimo principai ir t. t. bendri visam mokslui, mokslui apskritai. Pavyzdžiui, reikalavimai eksperimentui vienodi ir fizikoje, ir biologijoje, ir pedagogikoje, ir bet kurioje kitoje mokslo srityje. Iš kitos pusės, pavyzdžiui, aksiomatinis metodas: matematinio modeliavimo metodai plačiai taikomi fizikoje, bet sociologijoje, pedagogikoje ir kt. jų pritaikymas kol kas labai ribotas. Bet tai tik vienu ar kitu metodų taikymo specifika, tačiau iš esmės mokslo metodologijos sandara yra vieninga ir leidžia teigti, kad bendri įvairių mokslų tyrimų metodai, priemonės ir principai tokie patys, nors tyrimų turinys įvairiose mokslo srityse – skirtingas.

Metodologija – tai mokslas apie veiklos organizavimą. Tokia definicija išskiria ir metodologijos dalyką – veiklos organizavimą. Taip suprantant metodologiją būtina išsiaiškinti sąvokos „organizavimas“ turinį. „Organizavimas“ suprantamas kaip: 1) vidinė tvarka, darnumo sąveika tarp daugiau ar mažiau diferencijuotų ir autonominių visumos struktūros dalių; 2) visuma procesų ar veiksmų, suponuojančių ryšių tarp visumos dalių sudarymą ir tobulinimą; 3) žmonių, kartu dirbančių prie kokios nors programos ar tikslo ir veikiančių pagal tam tikras taisykles ir procedūras, susivienijimas. Sąvoka „veikimas“ – tikslingas žmogaus aktyvumas. Vadinasi, organizuoti veiklą reiškia sureguliuoti ją į vientisą sistemą su tiksliai apibrėžtomis charakteristikomis, logine struktūra ir jos įgyvendinimo procesu (laikina struktūra).

Būtina pažymėti, kad tik produktyvi veikla, nukreipta į objektyviai ar subjektyviai naujo rezultato gavimą, reikalauja organizacijos, metodų sistemos taikymo. Taip apibūdintą metodologiją galima aptarinėti labai palčiai¹¹.

Ketvirta, bet kuri mokslinį tyrimą būtina metodologiškai pagrįsti, t. y. tinkamai suformuluoti temą, aptarti tyrimo koncepciją, hipotezę, tyrimo metodus ir t. t. Šiuo atveju tai suprantama kaip metodologija¹².

9 *Novaja filosofskaja ehnciklopedija*. V chetyreh tomah [New Encyclopedia of Philosophy. In four volumes]. T. 2. Moskva: Mysl, 2010, p. 552.

10 Palubinskas, B., *supra* note 2, p. 44.

11 Novikov, A. M.; Novikov, D. A. *Memodologija* [Methodology]. Moskva: SINTEG, 2007, p. 20–21.

12 Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: (edukologija ir kiti socialiniai mokslai): vadovėlis*. 4-asis leidimas. Šiauliai: Lucilijus, 2007, p. 88.

Apibendrinant šį trumpą ekskursą į mokslinio tyrinėjimo metodologiją (mokslo metodologiją), reikia konstatuoti, kad nepaisant visos didžiulės sukauptos mokslinės medžiagos apimties, susidarė paradoksali situacija: iš vienos pusės – metodologijos sąvokos daugiareikšmiškumas, iš kitos – jos siaurumas.

Visi termino „metodologija“ apibūdinimai turi teisę egzistuoti. Arčiau savo autentiškos paskirties reikėtų laikyti tą metodologijos apibūdinimą, kuris metodologiją suvokia kaip mokslą apie metodus ir jų tarpusavio ryšius. Kitaip sakant, metodologija yra filosofijos šaka apie principų ir būdų sistemą, taikomą mokslinio pažinimo procese, nustatant tyrimo tikslą, bendrą jo kryptį, eksperimentų atlikimo būdus, mokslinių sąvokų, terminų ir teorijų formavimąsi ir jų reikšmę eksperimentui, remiantis turimomis žiniomis apie pasaulį, pažinimo procesą ir sprendžiamą problemą¹³.

2. Metodo samprata

2.1. Metodo sąvoka

Prieš pradėdami nagrinėti mokslinio metodo prigimtį, pirmiausia trumpai atkreipkime dėmesį į metodo ir mokslinio kūrybiškumo santykį.

Mokslinio kūrybiškumo procesas priklauso nuo daugelio veiksnių: tyrėjo valios, žinių, ankstesnių mokslinių darbų, turimų pažinimo priemonių ir kita. Šiuos veiksnius santykinai galima skirstyti į dvi kategorijas: į logines priemones ir pažinimo priemones, kurios nėra loginio pobūdžio. Pirmosios įgyvendinamos remiantis taisyklėmis ir yra normatyvinio pobūdžio. Jų tyrėjas laikosi pažinimo praktikos procese. Antrosios turi individualų psichologinį pagrindą (tyrėjo talentas, mokslinė drąsa, mokslinio ieškojimo atkaklumas, savikritika, įžvalgumas ir t. t.)¹⁴.

Mokslinio tyrimo logika apima bendrus būdus ir priemones, kuriomis pasiekiamos naujos žinios. Loginio pažinimo raidai svarbus metodas. Sėkmingas bet kokio darbo įgyvendinimas dažniausiai priklauso nuo jo organizavimo, plano. Tas, kas susipažinęs su darbo principais ir metodais, dirbdamas išieškoja mažiau jėgų, dirba sėkmingiau nei tas, kuris vadovaujasi vien tik nuojauta ar vadinamuoju „sveiku protu“, arba veikia „bandymų ir klaidų“ būdu. „Argi mažai genialių žmonių pasaulyje? Toli gražu ne. Galbūt jie per mažai protauja ir eksperimentuoja? Jokių būdu. Mokslo istorijoje gausu šaunių vardų; visas pasaulis nuklotas mūsų veiklos paminklais. Kodėl mes turime tiek mažai patikimų žinių? – klausė ir atsakė Didro, – [...] vienais atvejais visiškai nebuvo nagrinėjama tai, ką būtina žinoti, kitais tyrimų atvejais nebuvo nei plano, nei metodo, nei žiūros taško; be reikalo perpildė žodžių, o žinios apie dalykus atsiliko.“¹⁵

13 Palubinskas, B., *supra* note 2, p. 44, 47.

14 Podkorytov, G. A. Priroda nauchnogo metoda [The Nature of the Scientific Method]. Iz: *Filosofija i metodologija poznaniya: Uchebnik dlja magistrav i aspirantov* [Philosophy and Methodology of Knowledge: The textbook for graduate and postgraduate]. Sankt-Peterbyrg: RDK-print, 2003, p. 403–404.

15 Diderot, D. Thoughts on the Interpretation of Nature. In: *Thoughts on the Interpretation of Nature and Other Philosophical Works*. Manchester [England]: Clinamen Press, 1999, p. 43.

Sąvoka metodas (iš graikų k. „methodos“ – būdas, sekimo kelias) reiškia praktinės arba teorinės tikrovės įsisavinimo priemonių ir operacijų visumą. Pagrindinė metodo funkcija – vidinis pažinimo proceso arba praktinis vieno ar kito objekto pertvarkymo organizavimas ir reguliavimas. Taigi metodas (viena ar kita savo forma) yra tam tikrų pažinimo ir veikimo taisyklių, priemonių ir būdų visuma. Jis yra sistema nurodymų, principų, reikalavimų, kurie padeda susiorientuoti subjektui sprendžiant konkrečią užduotį, siekiant tam tikro rezultato konkrečioje veikimo sferoje. Metodas disciplinuoja tiesos paiešką, leidžia (jeigu teisingai taikomas) taupyti jėgas ir laiką, judėti į tikslą trumpiausiu keliu. Tinkamas metodas tarsi savotiškas kompasas, kuriuo pažinimo ir veikimo subjektas prasiskina savo kelią ir išvengia klaidų¹⁶.

Metodo problema jau seniai keliami ir svarstoma filosofijoje ir kitose mokslo srityse. „Taikydamas metodą, – teigė Dekartas, – aš tampa protingesnis, tikslios ir paprastos taisyklės, kurių laikymasis [...] bereikalingai nenaudojant protinių jėgų, tačiau palaipsniui ir nepertraukiamai gilinant žinias, duoda tai, kad protas pasiekia tikrą pažinimą visko, kas jam įmanoma.“ „Jau geriau iš viso nemąstyti apie kokių nors tiesų ieškojimus, nei tai daryti be jokio metodo“, – teigė Dekartas¹⁷.

Didelį indėlį į metodo problemos tyrinėjimą įnešė G. Hegelis. Jis manė, kad metodas – tai ginklas, stovintis subjekto pusėje kaip priemonė, per kurią jis koreliuoja su pažinimo objektu¹⁸.

Istorinis ir šiuolaikinis pažinimas ir praktika patikimai parodo, kad ne bet koks metodas, ne bet kokia principų ir kitų veikimo priemonių sistema užtikrina sėkmingą teorinių ir praktinių problemų sprendimą. Ne tik tyrimo rezultatai, bet ir kelias (t. y. metodas) į juos turi būti teisingas¹⁹. Neteisingas metodo taikymo pavyzdys galėtų būti bandymas biologijos darvinizmo dėsnį (gyvosios gamtos evoliucijos teorija) perkelti į visuomenę²⁰. Metodo sėkmė ir efektyvumas priklauso nuo prielaidų, kuriomis yra pagrįstos jo taisyklės, kiek jos visapusiškai ir tiksliai atspindi dėsningumus.

Mokslinis-teorinis mąstymas – labiausiai išvystyta mąstymo forma. Nuo kasdienių teorinių žinių jis skiriasi ne tik mąstymo medžiagos turiniu, bet ir jo analizės gilumu, metodišku požiūriu į problemą. Teorinis mąstymas, skirtingai nei kasdieniškasis, naudojami kvalifikuotomis tam tikros sistemos tyrimo priemonėmis. Teoriniam dalyko pažinimui negana turėti jį prieš save arba savo dėmesio srityje, būtinos priemonės, padedančios pažinimui. Mokslinio metodo prigimtis turi dvigubą suvokimą: per objektą ir per metodą, t. y. numato ne tik tiriamą objektą, bet būtinai ir jo tyrimo metodą²¹.

16 Kohanovskij, V. P. *Filosofija i metodologija nauki: Uchebnik dlja vysshih uchebnyh zavedenij* [Philosophy and Methodology of Science: The textbook for higher educational institutions]. Rostov n/D: Feniks, 1999, p. 167–168.

17 Descartes, R. Rules for the Direction of the Mind. In: *The Philosophical Writings of Descartes*. Vol. I. New York: Cambridge University Press, 1999, p. 16.

18 Hegel, G. W. F. *Science of Logic*. London: Routledge, 2004, p. 827.

19 Vancevičius, S. *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 87.

20 Kardelis, K., *supra* note 12, p. 91.

21 Podkorytov, G. A., *supra* note 14, p. 404–405.

2.2. Metodo požymiai

Paprastai metodo apibrėžime jo esmė išreikšta per veiklą; tai būdai, kaip žiūrėti į objektą, priversti atsiskleisti nematomas jo savybes (eksperimentas) ir virsti vienos sistemos požymiu. Metodas susideda iš reikalavimų, kurie apibūdina pažinimo operacijų tvarką, visumos. Kaip pagrindinius galima nurodyti šiuos mokslinio pažinimo metodo požymius: dalykinis turiningumas, vystymasis, veikimas, aksiologinis, kompleksiškas.

Metodo dalykinio turiningumo esmė yra ta, kad jame atsispindi gautos žinios apie tyrinėjamo objekto požymius; metodas remiasi žiniomis, iš esmės teorija, kuri tarpininkauja santykyje tarp metodo ir objekto. Metodas yra vienas iš būtinų tyrėjo psichikos veiklos momentų, atliekamų atsižvelgiant į realius dėsnius. Todėl metodas – tai ta pati teorija, bet nukreipta savo ašmenimis į objekto pažinimą ir pertvarkymą; tai normatyvinių taisyklių, išvedamų iš teorijos (arba iš viso apibrėžto suvokimo), siekiant tolesnio objekto pažinimo, sistema²². Metodo dalykinis turiningumas liudija objektyvų metodo pagrindą, nepriklausomai nuo mokymo apie juos ir nuo realios jų taikymo praktikos teisės pažinime. Metodas yra turiningas, objektyvus²³.

Metodas nuolat vystosi, tobulėja, papildo nepakankamas ir neišsamias pažinimo metodų sampratas naujomis, tikslesnėmis ir išsamesnėmis žiniomis. Objektas gali virsti metodu, mokslinio pažinimo uždavinio sprendimo pažinimo priemonės virsti jos rezultatais, ir atvirkščiai, objektyvių žinių sistema gali tapti šakinės mokslo disciplinos metodologija. Naujas atrastas reiškinys – mokslo dėsnis – išsirutulioja į tyrinėjimo principą, mąstymo būdą ir žinojimą, kaip pasiekti norimą rezultatą. Kintant teorijos turiniui, reikia tobulinti ir metodus²⁴.

Veikimo požymis rodo metodo priklausomumą jau ne tiek nuo objekto, kiek nuo subjekto. Taisyklių-įsakymų suformavimą lemia specialisto mokslinio pasirengimo lygis, jo mokėjimas perversti suvokimus apie objektyvius dėsnius į pažinimo priemones, jo vienu ar kitų priemonių taikymo patirtis pažinime, gebėjimas jas tobulinti, patogumo ir „ekonominio mąstymo“ suvokimas, turintis įtakos taisyklių parinkimui ir plėtrai. Neretai tos pačios teorijos pagrindu atsiranda metodo modifikacijos, priklausančios tik nuo subjektyvių momentų. Metodas yra subjektinis, arba subjektyvinis (šiuo požiūriu).

Metodo aksiologinis požymis pasireiškia jo patikimumo, ekonomiškumo, efektyvumo laipsniu. Kartais mokslininkams kyla klausimas dėl vieno iš kelių artimų pagal savo pobūdį metodų pasirinkimo. Lemiamą vaidmenį pasirinkimo metu gali turėti suvokimas, susijęs su didesniu metodo aiškumu, bendru supratimu arba rezultatyvumu²⁵.

22 Alekseev, P. V.; Panin, A. V. *Filosofija* [Philosophy]. 3-e izd, pererab. i dop. ed. Moskva: TK Velbi, Prospekt, 2005, p. 372.

23 Syryh, V. M. *Logicheskie osnovanija obshchei teorii prava* [Logical Foundations of General Theory of Law]. T. 1: Elementnyj sostav. 2-e izd., ispr. i dop. Moskva: Juridicheskij Dom "Justicinform", 2001, p. 363.

24 Vancevičius, S., *supra* note 19, p. 86–87.

25 Aleksejev, P. V.; Panin, A. V., *supra* note 22, p. 372–373.

Būdingas mokslinio metodo bruožas – kompleksiskumas, kai metodą sudaro skirtingų priemonių, būdų, procedūrų ir kt. visuma (žr. 2.3. skyriuje Mokslinio metodo struktūra).

2.3. Mokslinio metodo struktūra

Populiariojoje literatūroje tokie terminai kaip „požiūris“, „būdas“, „priemonė“, „operacija“ ir „procedūra“ dažniausiai tapatinamos su metodu, arba metodas dažnai suprantamas per šias sąvokas. Skirtumas tarp jų santykinis, ir labai dažnai visos šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai, tačiau matome ir tam tikrus jų skirtumus.

Lyginant su metodu, požiūris įgyvendina strateginę tyrimo kryptį ir tai nėra pakankamas pažinimo įrankis. Tokie moksle populiarūs požiūriai, kaip sisteminis, struktūrinis, funkcinis, informacinis, modelinis, tikimybinis, suformuotas bendrų mokslinių kategorijų pagrindu, turi nemažą metodologinę reikšmę. Tačiau tai nėra metodai, nors požiūriai pažinime ir atlieka metodologinį vaidmenį.

Būdas (lyginant su metodu) – suprantamas kaip turintis platesnę apimtį ir nepasižymintis metodiniais požymiais. Moksliniams pažinimo metodams keliami daug griežtesni tikslumo, efektyvumo, patogumo reikalavimai. Metodas pasižymi aukštu specializacijos laipsniu, jo funkcinės galimybės visada aiškiai nustatytos, jis yra tikrovės teorinio įsisavinimo forma. Skirtingai nei metodas, būdas neturi moksliskai pagrįstos griežtos priemonių sistemos ir taikomas dažniausiai ne sąmoningai, o stichiškai.

Skirtumas tarp metodo ir priemonės yra tas, kad metodas yra sudėtingesnis darinys nei priemonė. Priemonė suprantama kaip vienas atskiras veiksmas, pavyzdžiui, loginė analizė – tai priemonė mąstymu išskaidyti objektą į dalis. O metodas dažniausiai – tai pažinimo operacijų sistema, suorganizuota tam tikra forma. Pavyzdžiui, statistinis pažinimo metodas yra visuma vienerūšių tyrimo priemonių, naudojamų stebint pasikartojančius masinius reiškinius, juos grupuojant, apdorojant surinktą medžiagą ir nustatant, apibendrinant būtinas priklausomybes. Metodas, kaip mąstymo forma, visada pagrindžiamas moksliniais principais²⁶.

Operacija dažniausiai apibūdinama kaip kažkoks elementarus veiksmas, pavyzdžiui, matavimas. Tuo tarpu procedūra – tai tam tikra operacijų visuma.

Panašus sąvokinis atribojimas leidžia įtraukti tas pačias priemones (būdus) į skirtingus metodus, o tuos pačius metodus į skirtingus požiūrius. Tuo pat metu visuomet keičiasi jų turinys ir, pirmiausiai, taikymo būdas. Pavyzdžiui, tokia pagrindinė priemonė kaip analizė, kuri, ko gero, yra sudedamoji visų metodų dalis, yra sisteminė, lyginamoji, statistinė, matematinė ir t. t. Lyginimas, kaip atskira priemonė, yra daugelio metodų sudedamoji dalis. Tam tikros statistinės procedūros yra sociologinių tyrimų dalis, statistinis metodas negali apsieiti be matematinių operacijų ir t. t.²⁷

26 Podkorytov, G. A., *supra* note 14, p. 407–408.

27 Gerlox, A. O metodah poznaniya prava [Methods of Knowledge of Law]. *Pravovedenie*. 1983, 1: 12–20, p. 13.

Mokslinio pažinimo praktika rodo, kad metodas varijuoja savo turiniu ne tik priklausomai nuo tiriamojo objekto sudėties (turinio) ir pažintinės veiklos užduoties, bet ir priklausomai nuo pažinimo etapų. Pažinimo pradžioje (formuluojant problemą, pasirenkant pradinius duomenis, informacijos rinkime) metodo vaidmenį atlieka arba vykdo vadovaujamoji idėja. Kai tyrėjas tiesiogiai imasi objekto analizės, metodo vaidmenį atlieka pažinimo procedūros ir tyrimo metodikos. Baigiamajame etape į pažinimą įtraukiamos žinių patvirtinimo ir patikrinimo operacijos. Etapų skaičius ir nuoseklumas gali būti vienoks vienu pažinimo atveju, ir kitoks – kitu atveju, todėl bet kokia jų klasifikacija bus tik apytikslė. Akivaizdu, kad pirmiau tyrėjo tiesioginės mokslinės kūrybinės fazės eina kitos darbo formos, susijusios su tyrimu, pavyzdžiui, išankstinis mokslinio tyrimo užduoties ir tikslų paruošimas, tam tikros pažinimo srities ribų išaiškinimas, tyrimo plano sudarymas, medžiagos paruošimas. Iš to išplaukia, kad metodo, kaip procedūrų rinkinio, supratimas tinkamu visiems mokslams arba vienodai tinkamu visiems mokslinio tyrimo etapams neatitinka tikrovės. Pažinimo patirtis rodo, kad pažinimo procedūrų rinkiniai turi būti orientuoti ne į mokslą apskritai, o į jo realias konkrečias formas, kad jie turi būti kuriami ne abstrakčiai-aprioriškai, o atsižvelgiant į konkrečius uždavinius ir realaus pažinimo judėjimą²⁸.

3. Mokslinio metodo taikymo galimybė jurisprudencijoje

Mokslo žinios, kaip žinome, negali būti objektyvios be tinkamo metodologijos pagrindo. Todėl moksle, taip pat ir jurisprudencijoje, metodologijos problemos užima gana svarbią vietą.

Rusų autoriai²⁹ teisės pažinimo (įskaitant ir teisės teorijos) metodus skirsto į keturias grupes: materialistinis dialektikos metodas, bendri metodai (analizė ir sintezė, indukcija ir dedukcija, analogija, palyginimas ir kt.), specialūs metodai (statistinis, matematinis, kibernetinis ir kt.) ir specialūs teisiniai metodai (formalūs loginiai teisės aiškinimo metodai ir lyginamasis teisinis metodas). Tarp specifinių pažinimo priemonių, įskaitant ir sampratą, bendrosios teisės teorijos kategorijas ir jos pažintus objektyvius dėsningumus. Neanalizuojant bendrą metodų ir specialių teisinių metodų specifikos skirtumo, apibendrinus galima pasakyti, kad šios abi metodų grupės yra pagrįstos logika.

Jurisprudencijos pažangą lėmė dogmatinis metodas, prigimtinės teisės idėjos, o šiandien – dialektinio materialistinio (kompleksinio) metodo taikymas³⁰. Arba kitaip sakant, pozityvistinei teisės sampratai asistuoja dogmatinis metodas, o nepozityvistinei – dialektinis materialistinis (kompleksinis).

28 Podkorytov, G. A., *supra* note 14, p. 406.

29 Syryh, V. M., *supra* note 23; Matuzov, N. I.; Malko, N. I. *Teorija gosudarstva i prava* [Theory of State and Law]. 3-e izdanie. Moskva: Delo ANH, 2009; Marchenko, M. N. *Teorija gosudarstva i prava* [The Theory of State and Law]. 2-e izd., pererab. i dop. ed. Moskva: Prospekt, 2004.

30 Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodai: (teisės sugrąžinimo visuomenei ideologija): monografija*, *supra* note 3, p. 68.

3.1. Dogmatinis metodas

Dogmatinis, arba kalbinis-loginis, metodas – tai logikos ir mokslų metodologijos procedūrų ir sąvokų aparato panaudojimas tiriant teisę. Terminas „logika“ šiandien apima tiek formaliąją logiką, tiek argumentavimo teoriją (neformaliąją logiką)³¹. Dogmatiniam metodui būdinga tai, kad pirmiausia pateikiamos pačios dogmos (norminis tekstas), kurios teisininkų priimamos be kritikos, nes skirtos ne vertinti, o taikyti, vėliau jos aiškinamos, iš jų teksto pašalinami prieštaravimai ir sudaroma darni tokių normų sistema.

Šio metodo siaurumo priežastis slypi pačiame metode, t. y. logikoje, dar kitaip vadinamoje formaline logika, kuri tiria pažinimo procesą abstraktaus mąstymo lygiu. Jos objektas – tai mąstymo formų, išreikštų kalba, veiksmingumas ir jų savitarpio santykiai. Jai nesvarbu, kokie psichiniai procesai jas sukelia ar kokią įtaką mąstymui turi visuomeninė praktinė veikla. Tačiau logikai svarbu sąvokų vystymosi vidiniai dėsningumai, abstrahavimo procesas, sprendinių rūšys ir vienu sprendinių išvedamumo iš kitų taisyklės. Ji nagrinėja, kaip atskirti teisingus sprendinius nuo neteisingų pagal jų formą. Labai svarbi logikoje išsprendžiamumo problema. Vieni iš svarbiausių logikos klausimų yra samprotavimų rūšys, loginių įrodymų tvarka ir sistemos. Tačiau logika nesprenžia klausimo, kaip sprendiniai ir samprotavimai grindžiami empiriniais duomenimis³². Logika neduoda jokių faktinių žinių apie pasaulį.

Formalinė logika turi griežtai suformuluotas taisykles, pagal kurias išvados būtinai plaukia iš prielaidų. Tačiau prielaidų ir išvadų atitiktis realybei lieka už logikos objekto ribų. Todėl ir dogmatinis metodas negali būti universaliu, bendriausiu metodu.

Dogmatinį metodą pagrindžia tokie teisiniam mąstymui būdingi požymiai: žinybinio autoriteto vyravimas prieš loginį argumentavimą, teisinėje praktikoje procesinės teisės prioritetas prieš materialinę, teisėtumo – prieš objektyvios tiesos nustatymą, teisės aktų aiškinimo monopolizavimas teismų institucijose³³.

3.2. Dialektinis materialistinis (kompleksinis) metodas

Moksle taikomi metodai ir pažinimo formos turi būti nagrinėjamos platesniame kontekste, neapsiribojant vien tik formalinės logikos priemonėmis ir metodais. Tada susidaro galimybė išsamiau ir visapusiškiau, įvairiais aspektais jas aiškinti, išvengiant formalinės logikos vienpusiškumo. Todėl čia ir reiškiamą nuomonę, kad reikia įtraukti moksle taikomus metodus ir pažinimo formas į platesnę dialektinio materializmo sistemą kaip jo sudėtinę dalį.

Dialektinis materializmas – tai metodas pasiekti objektyvią tiesą ir taikomas atvaizduoti gamtos ir visuomeninio gyvenimo dėsnius tokius, kokie jie egzistuoja. Dialektika ir materializmas susijęs organiniu ryšiu, be dialektikos, nagrinėjančios tikrovės visuotinį

31 Vaišvila, A. *Teisės teorija: vadovėlis*, supra note 3, p. 28.

32 Palubinskas, B., supra note 2, p. 22–23.

33 Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodai (teisės sugrąžinimo visuomenei ideologija): monografija*, supra note 3, p. 109.

ryšį, judėjimą ir raidą, be jos nagrinėjamų dėsnių, neįmanoma moksliskai pagrįsti netiesioginį pažinimą, parodyti, kad pastarasis yra materijos vystymosi rezultatas, atitinkamai organizuoti materialūs objektai, taip pat neįmanoma atskleisti objektyvios tikrovės pažinimo atspindėjimo mechanizmo, t. y. sukurti pažinimo teoriją. Kita vertus, negalima iš dialektikos tyrimo išbraukti supratimo apie materialistinį pažinimo ir materijos santykį, taip pat ir pažinimo teorijos, kaip aktyvaus ir kūrybingo tikrovės atspindžio žmogaus sąmonėje³⁴. Todėl dialektinio materializmo metodologija turi remtis teisingais ontologiniais ir gnoseologiniais principais, specialiųjų mokslų patyrimu ir formaline logika³⁵.

Taigi, dialektinis materialistinis metodas – tai sistema tarpusavyje susijusių principų ir reikalavimų, nustatanti griežtai apibrėžtą veiksmų, nukreiptų į objekto pažinimą ir pertvarkymą, įgyvendinimo tvarką. Principai paaiškina pažinimą kaip besikeičiantį procesą ir būtinai apima laipsniškus šuolius ir pertraukas, pasiekimus iš esmės naujų rezultatų, remiantis prieštaravimų, kylančių tarp subjekto ir objekto, išsprendimu. Taigi šis metodas nekonfliktuoja su mokslu, nes jis pats keičiasi, vystosi siekdamas naujų mokslinių žinių. Šis dialektinio metodo gebėjimas keisti savo formą atsižvelgiant į mokslinio pažinimo lygį daro jį efektyvų, užtikrina nenutrūkstamą ryšį su mokslu³⁶.

Pagrindiniai dialektinio materializmo principai yra: 1) priešybių vienybės ir kovos, 2) kiekybės ir kokybės santykio, 3) neigimo neigimo³⁷. Skirtingi autoriai nurodo skirtingą principų skaičių – kai kurie iš jų net iki dvylikos. Šie principai formuluojami remiantis visuotinėmis savybėmis ir sąryšyje su objektyvia tikrove, dėsningu pažinimo veikimu ir vystymusi, kurie išreikšti dialektikos dėsniuose ir kategorijose. Šie principai atspindi atitinkamas taisykles, reikalavimus mąstančiam subjektui, kurie orientuoja jį į pažintinę ir pertvarkomą veiklą.

Norint tinkamai taikyti dialektinį materialistinį metodą reikia įsisąmoninti visus jo principus, visus reikalavimus ir mokėti taikyti ne tik kiekvieną iš jų, bet ir visus drauge, būtinai derinant tarpusavyje, t. y. sistemiskai³⁸.

Išvados

1. Metodologija suprantama kaip mokslas, teoriškai pagrindžiantis ir aprašantis metodus, taikomus tam tikroje mokslo sferoje. Tokie aprašymai, kurie apsiriboja tik taikymu praktikoje, arba kitaip sakant, veiksmų, padedančių pasiekti norimą rezultatą, seka, vadinami metodika. Tiek metodologija, tiek metodika susideda iš metodų.

2. Metodo tapatinimas su metodologija suponuotą painiavą tarp tyrimo objekto ir gautų žinių apie jį, t. y. su teorija, atskleidžiančia jo esmę, pagrindinius požymius. Ki-

34 Sheptulin, A. P. *Dialekticheskij metod poznaniya* [Dialectic Method of Cognition]. Moskva: Politizdat, 1983, p. 44–45.

35 Palubinskas, B., *supra* note 2, p. 47.

36 Kopnin, P. V. *Dialektika kak logika i teorija poznaniya* [Dialectic as the Logic and Theory of Knowledge]. Moskva: Nauka, 1973, p. 86–87.

37 Vancevičius, S., *supra* note 19, p. 88.

38 Sheptulin, A. P., *supra* note 34, p. 318.

taip sakant, metodologijos, kaip mokslo, tapatinimas su jos objektu yra toks pat netinkamas, kaip ir teisės teorijos tapatinimas su analizuojamais jos fenomenais: teisėkūra, teisės taikymu, teisingumu, įstatymais, teisės aktais.

3. Moksliniam pažinimo metodui būdingi tokie požymiai: dalykinis turiningumas, veikimas, aksiologinis, vystymasis. Metodo struktūra sudaryta iš elementų ir kiekvienas iš jų turi skirtingą reikšmę.

4. Dialektinis materialistinis metodas, viena vertus, pasižymi, kad juo buvo apribota pretenzija į dogmatinio metodo, kaip mokslo apie mąstymo dėsnius ir formas, abstrahuojantis nuo jų turinio, absoliutumą, ir kita vertus, – formavimu visuotinių principų, kuriais vadovaujantis kuriama nauja teorija.

Literatūra

- Alekseev, P. V.; Panin, A. V. *Filosofija* [Philosophy]. 3-e izd, pererab. i dop. Moskva: TK Velbi, Prospekt, 2005.
- Descartes, R. *Discourse on the Method for Rightly Conducting One's Reason and for Seeking Truth in the Sciences*. Indianapolis: Hackett Publ.Co, 1980.
- Descartes, R. Rules for the Direction of the Mind. In: *The Philosophical Writings of Descartes*. Vol. I. New York: Cambridge University Press, 1999.
- Diderot, D. Thoughts on the Interpretation of Nature. In: *Thoughts on the Interpretation of Nature and Other Philosophical Works*. Manchester [England]: Clinamen Press, 1999.
- Gerlox, A. O metodah poznaniya prava [Methods of Knowledge of Law]. *Pravovedenie*. 1983, 1: 12–20.
- Hegel, G. W. F. *Science of Logic*. London: Routledge, 2004.
- Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: (edukologija ir kiti socialiniai mokslai): vadovėlis*. 4-asis leidimas. Šiauliai: Lucilijus, 2007.
- Kohanovskij, V. P. *Filosofija i metodologija nauki: Uchebnik dlja vysshih uchebnyh zavedenij* [Philosophy and Methodology of Science: The textbook for higher educational institutions]. Rostov n/D: Feniks, 1999.
- Kohanovskij, V. P., et al. *Osnovy filosofii nauki: Uchebnoe posobie dlja aspirantov* [Fundamentals of Philosophy of Science: The textbook for graduate students]. Izd. 6-e. Rostov n/D: Feniks, 2008.
- Kopnin, P. V. *Dialektika kak logika i teorija poznaniya* [Dialectics as the Logic and Theory of Knowledge]. Moskva: Nauka, 1973.
- Lietuvių enciklopedija*. T. 18. Boston (Mass.): Lietuvių enciklopedijų leidykla, 1953.
- Marchenko, M. N. *Teorija gosudarstva i prava* [Theory of State and Law]. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva: Prospekt, 2004.
- Matuzov, N. I.; Malko, A. V. *Teorija gosudarstva i prava* [Theory of State and Law]. 3-e izdanie. Moskva: Delo ANH, 2009.
- Merkys, G. *Pedagoginio tyrimo metodologijos pradmenys*. 2-asis leidimas. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1995.
- Michajlov, L. A. *Koncepcii sovremennogo estestvoznaniya* [Concepts of Modern Science]. Sankt-Peterburg: Piter, 2009.
- Novaja filosofskaja enciklopedija. V chetyrioh tomach* [New Encyclopedia of Philosophy. In four volumes]. Vol. 2. Moskva: Mysl, 2010.
- Novikov, A. M.; Novikov, D. A. *Metodologija* [Methodology]. Moskva: SINTEG, 2007.
- Palubinskas, B. *Mokslo logikos klausimai*. Vilnius: LTSR MA Filosofijos katedra, 1974.
- Podkorytov, G. A. Priroda nauchnogo metoda [The Nature of the Scientific Method]. Iz: *Filosofija i metodologija poznaniya: Uchebnik dlja magistrav i aspirantov* [Philosophy

- and Methodology of Knowledge: The textbook for graduate and postgraduate]. Sankt-Peterburg: RDK-print, 2003.
- Sheptulin, A. P. *Dialekticheskij metod poznani-ja* [Dialectic Method of Cognition]. Moskva: Politizdat, 1983.
- Syryh, V. M. *Logicheskie osnovaniija obshchei teorii prava* [Logical Foundations of General Theory of Law]. T. 1: Elementnyj sostav, 2-e izd., ispr. i dop. Moskva: Juridicheskij Dom “Justicinform”, 2001.
- Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodai: (teisės sugrąžinimo visuomenei ideologija): monografija*. Vilnius: Justitia, 2010.
- Vaišvila, A. *Teisės teorija: vadovėlis*. 3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2010.
- Vansevičius, S. *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė*. Vilnius: Justitia, 2000.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 14. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

THE CONCEPT OF METHODOLOGY AND METHOD

Andrius Gintalas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article starts from the interpretation of the conception of the methodology. Different authors methodology understand in different ways. Firstly, methodology is explained as a science of methods and the relationship between them. Secondly, methodology is understood as technique. Thirdly, methodology is a science of the activity organization. Fourthly, methodology is understood as a justification of scientific research, i.e. correctly formed topic, hypothesis, and so on.*

The second chapter analyses the scientific method. There is disclosed its concept, significance, features (such as objective, development, subjective, axiological, complexity), as well as its structure (characterized by the following elements: manner, instrument, operation, procedure, approach). Each of these concepts has a different meaning, so in order to understand what method means, it is necessary to understand the essence of these concepts. Approach of method depends on its object and the stage of the scientific research.

Sometimes the concept of methodology is used as a technique or even as a method. Therefore, it is necessary to clearly define how these concepts should be used. The methodology is understood as the science which justifies the theory of methods and describes it. Technique is a procedure used to accomplish a specific activity or task which helps to achieve the desired result in advance. Method is the manner to recognize and reconstruct the reality. Both the methodology and the technique consist of methods.

The third chapter analyses the application of the method in jurisprudence discusses. The progress of jurisprudence was determined by application of dogmatic method (in the positivist concept of law), but today it is determined by dialectical materialistic (complex) method (in the non-positivist concept of law).

Dogmatic method, basing only on formal logic, analyses the processes of cognitive at the level of the abstract thinking; the conclusions necessarily follow from the assumptions.

However, the conformity of the assumptions and conclusions to the reality remains outside the object of logic. Dialectical materialist method is characterized by the formation of general principles which are the base for developing a new theory. In addition to this, this method uses formal logic. The absolutize of dogmatic method makes the law become the servant of policy and the dialectical materialist method offers policies to serve the law.

Keywords: *methodology, method, features of a method, structure of a method, dogmatic method, dialectical materialist method.*

Andrius Gintalas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros asistentas. Mokslinių tyrimų kryptis: jurisprudencijos metodologija.

Andrius Gintalas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Legal History, Assistant. Research interests: methodology of jurisprudence.